

Tempelpladsen set fra luften. Den nuværende tempelplads' form og areal går tilbage til Herodes den Stores udvidelser. Foto: © www.bibleplaces.com.

Templet i Jerusalem

på Jesu tid

Af Jostein Ådna, professor i Det Nye Testamente ved Missionshøjskolen, Stavanger, Norge

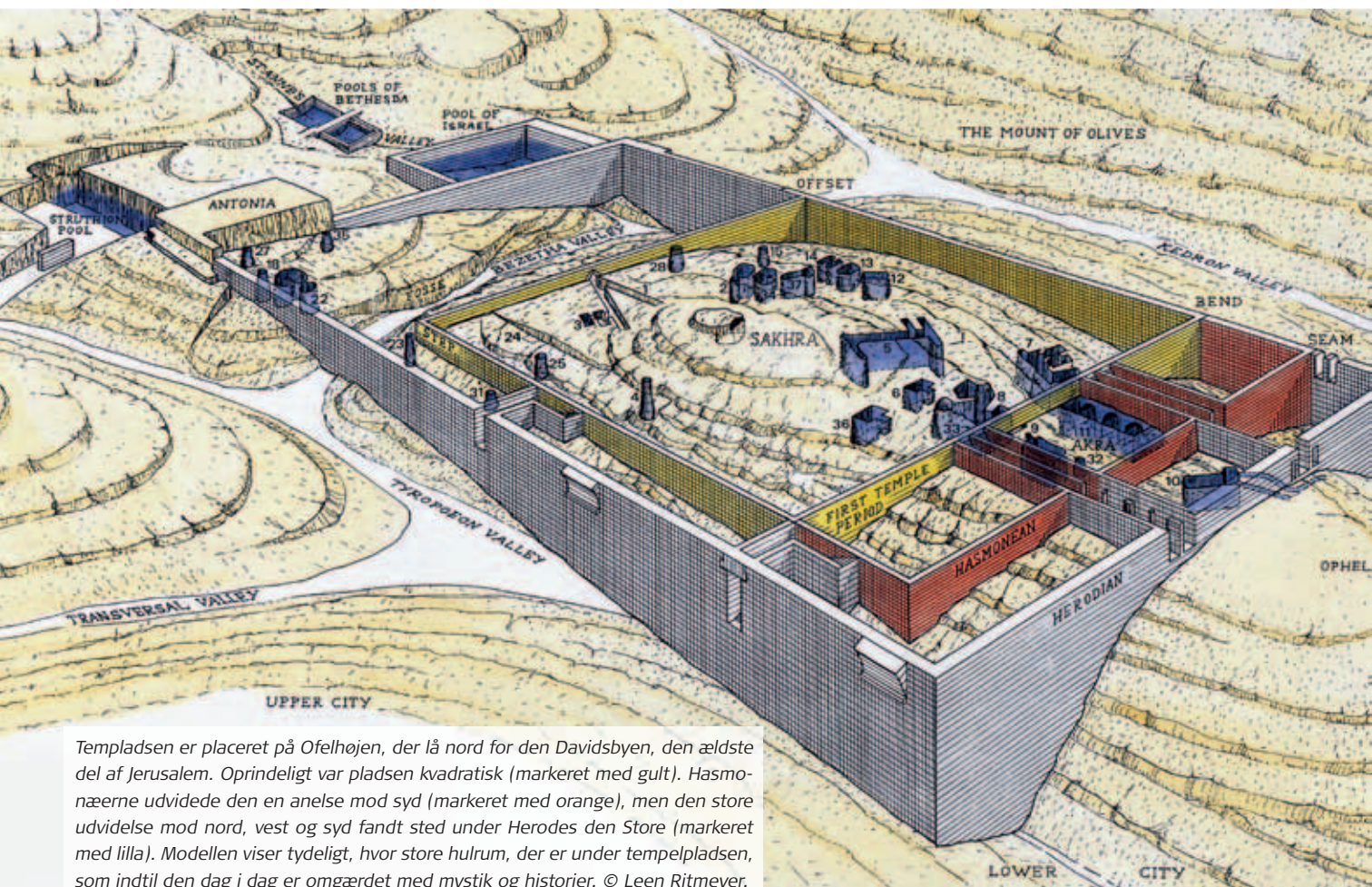
Inden for den nytestamentlige forskning har der de sidste 20 år været stor debat om Jesu forhold til templet i Jerusalem. Særligt har man diskuteret, om Jesus virkelig ene mand kunne rydde den store tempelplads for handlende i ugen før sin korsfæstelse. Hvor fandt Jesu aktion i templet mon sted?

DEN STORE TEMPELPLADS

Vi ved med sikkerhed, at tempelpladsen var kolossal stor. Den jødiske historieskriver Josefus beskriver den i detaljer (*Den jødiske Krig* 5.184-237 og *Antiquitates* 15.380-425), og tempelpladsen har i dag samme omfang som på Jesu tid.

Selve tempelbygningen med brændofferalteret udenfor, omgivet af de såkaldte indre tempelforgårde (præsternes, israelitternes og kvindernes forgårde), udgjorde kun en lille del af det store tempelanlæg.

Disse centrale dele af tempelkomplekset var omgivet af en mur med tavler, som forbød alle ikke-jøder at træde indeni. Rundt om var der en stor åben plads, kaldet hedningernes forgård, med fri adgang også for ikke-jøder. Denne ydre forgård udgjorde langt den største del af hele det store tempelanlæg (ca. 80.000 kvadratmeter). →

Templadsen er placeret på Ofelhøjen, der lå nord for den Davidsbyen, den ældste del af Jerusalem. Oprindeligt var pladsen kvadratisk (markeret med gult). Hasmoneerne udvidede den en anelse mod syd (markeret med orange), men den store udvidelse mod nord, vest og syd fandt sted under Herodes den Store (markeret med lilla). Modellen viser tydeligt, hvor store hulrum, der er under tempelpladsen, som indtil den dag i dag er omgærdet med mystik og historier. © Leen Ritmeyer.

NYT GLADIATORER I EFESOS

Under en lund af citrustræer i udkanten af det gamle Efesos har man fundet grave med skeletter af ca. 70 mandspersoner, alle døde i en forholdsvis ung alder. Arkæologerne er overbeviste om, at disse knogler stammer fra gladiatorer. Dette er det største fund af knogler fra gladiatorer nogensinde i verden (2.-3. årh. e.Kr.). Det giver en enestående mulighed for at forstå, hvilket fysisk pres gladiatorerne var udsat for under træning og kampe. Alle skeletterne bærer mange mærker efter dybe sår. Ingen af gladiatorerne døde af naturlige årsager. En spændende video om dette fund kan ses via TELs linkside.

TEMPELRENSNINGEN

Evangelierne beretter, at Jesus gav sig til at jage dem ud, som solgte og købte i templet, og at han væltede vekselerernes borde og duehandlernes bænke.

Men hvor skete dette præcist? Mange forskere vil sige, at det var i hedningernes forgård. Altså på den store åbne plads rundt om selve tempelbygningen.

Andre derimod indser, at det fysisk vil være umuligt for én mand at lukke et så stort marked. De anser Jesu gerning for at være en mindre symbolsk handling i et hjørne af forgården.

Men spørgsmålet er, om der ikke findes en tredje og bedre løsning. For hvor fandt handlen på tempelpladsen egentlig sted? Er der et mindre og afgrænset område, som blot er blevet overset af forskerne?

Dette forhold fik mig til at gå i gang med en nøje undersøgelse af templet i Jerusalem på Jesu tid for at finde ud af, hvorvidt markedet i templet faktisk var

spredt over hele hedningenes forgård, eller om det var begrænset til en mindre del af komplekset.

KONG HERODES' TILFØJELSER TIL TEMPLET

Som det ypperste blandt sine mange store byggeprojekter lod Herodes den Store (37-4 f.Kr.) templet i Jerusalem udbygge og forskønne. Josefus anslår, at udvidelsen under Herodes medførte en fordobling af templets omfang (*Den jødiske Krig* 1.401). Hovedarbejdet blev udført i årene 20-10 f.Kr., men videre udsmykning og reparationer fortsatte længe efter Herodes' død (se Joh 2,20), ja næsten helt til udbruddet af krigen mod romerne i 66 e.Kr.

Resultatet af Herodes' udvidelse af tempelarealet kan ses den dag i dag på størrelsen af den nuværende tempelplads, hvor de muslimske helligdomme Klippemoskeen og Al Aksa-moskeen befinder sig.

Pladsen er næsten rektangulær. Den

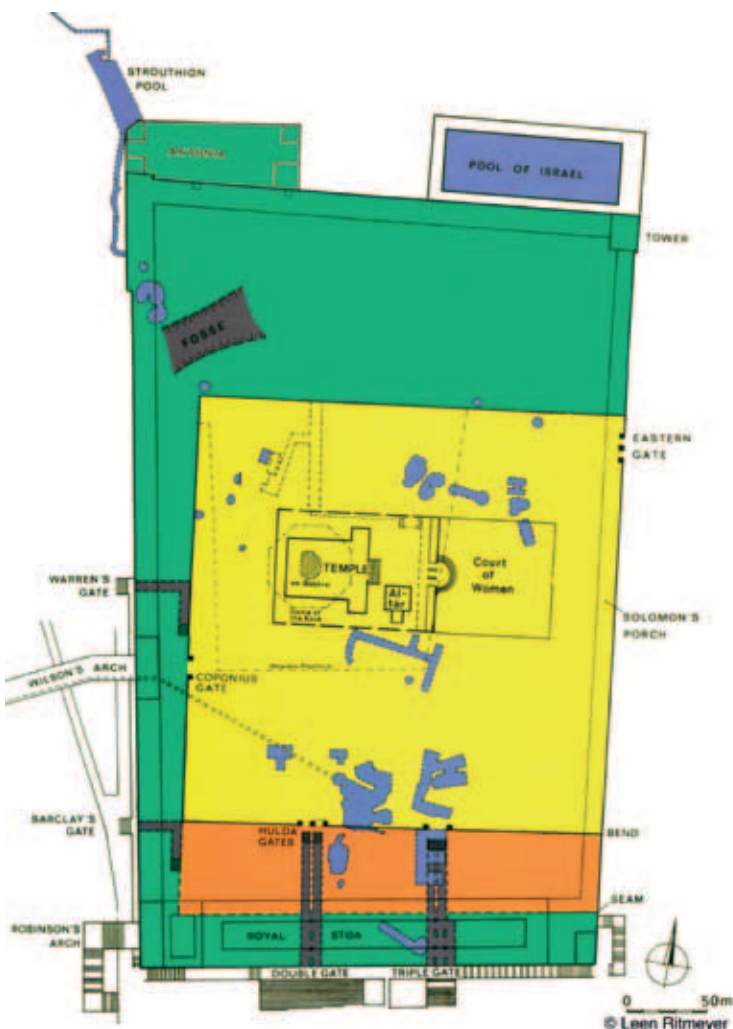
er omgivet af mure med en længde på 470 m mod øst, 280 m mod syd, 488 m mod vest og 315 m mod nord.

Er det muligt at skelne mellem den del af tempelpladsen, der er før-herodiansk, og de udvidelser, som Herodes foretog år 20-10 f.Kr.?

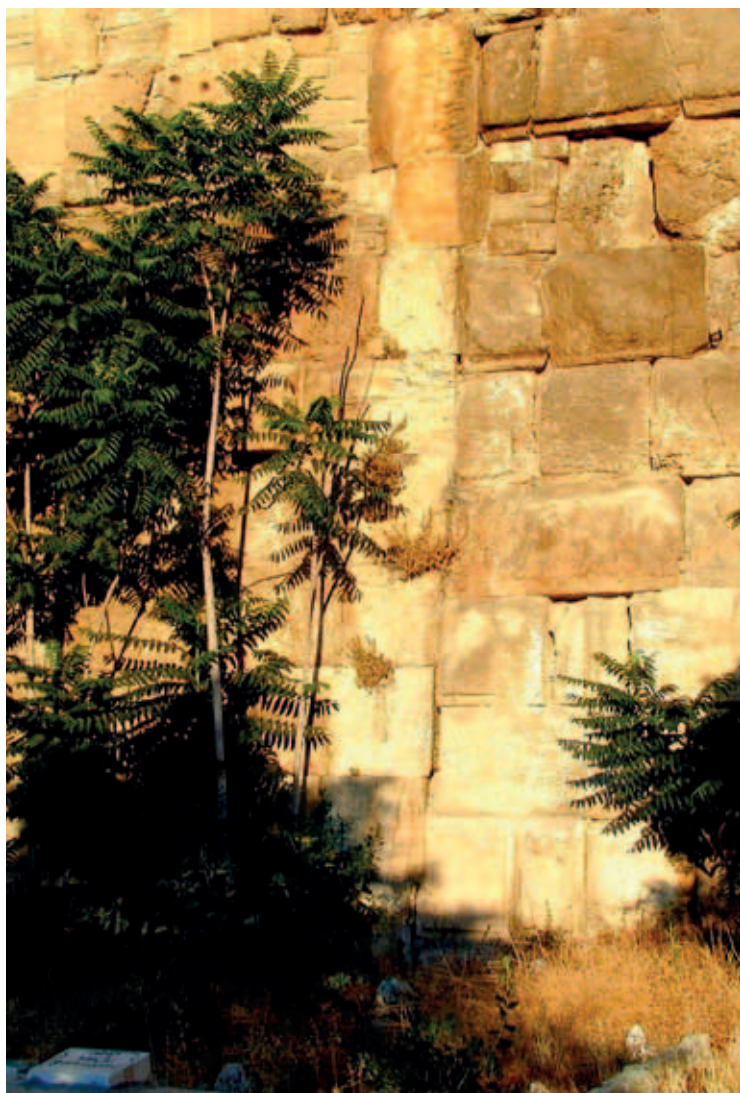
STENENE AFSLØRER BYGMESTEREN

Der er stor forskel på de sten, der er brugt i støttemurene rundt om tempelanlægget. Ved at sammenligne med andre af Herodes' bygningsværker, særligt murene omkring patriarkhelligdommen i Hebron, er den herodianske byggestil let at identificere.

Både vest- og sydmuren udviser som helhed de typisk herodianske kendetegn. I østmuren derimod er den herodianske stil begrænset til et 32 m lang strækning fra det sydøstlige hjørne af tempelpladsen. Afslutningen på dette stykke markeres af en tydelig lodret adskillelse, en "søm", i muren.

Denne grundplansmodel viser tempelpladsens etaper. Det gule areal er den oprindelige plads for hasmonæernes udvidelse (det orange). Herodes' tilføjelser er det grønne, der dels gjorde pladsen meget større, dels tilføjede den store kongelige søjlehal mod syd. Med dette ønskede han at efterligne og overgå andre romerske templer i tiden, de såkaldte kaisareia. © Leen Ritmeyer.

En tydelig lodret sammenføjning (midt på billedet) i tempelpladsens østmur tæt på det sydøstlige hjørne viser, at pladsen er blevet udvidet. Muren til venstre for sømmen (set på billedet) er Herodes' udvidelse, mens muren til højre for sømmen er ældre og udgør sydøsthjørnet på hasmonæernes tempelplads. Foto: © www.bibleplaces.com.

Nord for dette punkt består muren af mindre sten, der ikke er nær så kunstfærdigt udhuggede som de herodianske. Sømmen i østmuren viser, hvor tempelplateauet før Herodes' udvidelse begynder.

Han lod det så udvide med 32 m mod syd, og derfor er hele den nuværende sydmur herodiansk. Herodes lod også plateauet udvide mod vest, og derfor er også hele vestmuren herodiansk.

KLIPPEMOSKEENS PLACERING

Den prægtige Klippemoske, bygget af de første muslimske herskere i Jerusalem i slutningen af det 7. årh., står på en trapezformet platform, som er knapt 5 m højere end de 737,80 m, som er højden på selve Tempelpladsen. Tempelbygningen og de indre forgårde i det jødiske tempel må have befundet sig indenfor det område, hvor den ophøjede platform står i dag.

Nord for platformen befinder der sig under dagens →

Klippemoskeen blev bygget af de første muslimske herskere i Jerusalem og stod færdig i slutningen af det 7. århundrede. Den er efter alt at dømme placeret netop der, hvor de jødiske templer lå tidligere. Foto: Morten Hørning Jensen.

plateau dels en naturlig dalsænkning, dels en kunstigt udgravet voldgrav. Her finder vi templets forsvarslinje mod nord, før voldgraven blev fyldt op med jord og sten og dækket til. Ud fra Josefus' beretning om den romerske feltherre Pompejus' indtagelse

af Jerusalem i år 63 f.Kr. (*Den jødiske Krig* 1.141–154; *Antiquitates* 14.57–73) kan vi slutte, at denne forsvarslinje stadig var intakt på det tidspunkt. Altså blev dette område nord for den trapezformede platform først senere integreret i tempelanlægget. Uden tvivl var det Herodes, der stod for udvidelsen nordover fra platformens nordside til den nuværende tempelplads' nordlige ende.

Godt nyt til jøder!

Læs Israelsmissionens Avis og bliv informeret...

- om mission til det jødiske folk
- om messianske jøder
- om Israelsmissionens arbejde

Avisen fås gratis ...
Se mere på www.israel.dk

 israelsmissionen

DET OPRINDELIGE KVADRATISKE TEMPELANLÆG

I alt fører otte trapper fra pladsen op til platformen rundt om Klippemoskeen. Trappen i det nordvestlige hjørne af platformen afviger i sin orientering og konstruktion fra de syv andre. I stedet for at være anlagt i en ret vinkel på platformen som de andre, er denne ene trappe i stedet lagt helt parallel med *den østlige støttemur* for hele tempelanlægget. Afstanden fra det nederste trin i denne trappe til østmuren er præcis 262,50 m.

Nøjagtig 262,50 m længere mod syd har østmuren et lille knæk. Dette knæk markerer – i lighed med den ovenfor omtalte

Trapperne i det nordvestlige hjørne op til den platform, klippemoskeen er placeret på, er lidt anderledes end de andre. Vinklen er en anden, og det samme er stenene på det nederste trin. Leen Ritmeyer foreslår, at dette sted markerer nordvesthjørnet på den oprindelige kvadratiske tempelplads. Foto: © www.bibleplaces.com.

"søm" yderligere 41 m længere mod syd – sydgrænsen for pladsen i en tidligere fase af dens historie. De to retvinklede linier af identisk længde, som udgør nord- og østsiden for det centrale tempelområde, synes at sætte os på sporet af et muligt kvadratisk kompleks.

EZEKIELS ESKATOLOGISKE TEMPEL

At dette spor er værd at følge, bekræfter målene hos profeten Ezekiel for det eskatologiske tempel i Jerusalem. Det skal være kvadratisk med sider på 500 alen (Ez 42,16–20). Eftersom Ezekiel opererer med den såkaldte "kongelige" alen, som er én håndsbredde længere end den sædvanlige alen (Ez 40,5) og derfor udgør 0,525 m, svarer de 500 alen nøjagtigt til 262,50 m. Sandsynligvis har Ezekiels model for endetidens tempel på dette punkt påvirket dimensioneringen af "Det andet Tempel" rejst i 520–515 f.Kr. (Ezra 5–6).

Med to af siderne i kvadratet placeret, lader den sydlige og vestlige side sig naturligvis også indtegne.

KONTINUITET I HELLIGDOMSFUNKTIONEN

På baggrund af ovenstående kan vi nu skelne den herodianske udvidelse af

sin sydgrænse ved knækket i østmuren. Det 41 m lange stykke fra knækket til "sømmen" skyldes, at tempelområdet blev udvidet mod syd i hasmonæisk tid (140–100 f.Kr.). Herodes d. Store udvidede så området yderligere fra "sømmen" mod syd.

En vigtig erkendelse er, at "Det andet Tempels" oprindelige kvadratiske anlæg blev bevaret intakt. Tempelbygningen med sine umiddelbare omgivelser, som de kultiske funktioner og dermed stedets hellighed var knyttet til, befandt sig stadig i det første århundrede indenfor den traditionelle kvadratiske tempelplads.

Med fastholdelsen af templets funktion som jødisk kulticentrum havde Herodes den Store et betydeligt spillerum i udformningen af det udvidede tempelplateau mod syd, vest og nord.

HERODES' TEMPEL SOM "KAISAREION"

Så længe Herodes lod det oprindelige tempelområde forblive grundlæggende intakt, gav jøderne ham et stort råderum til at forskønne og udvide tempelpladsen. Det benyttede han sig af, som vi skal se. Faktisk var Herodes' mest ambitiøse projekt på tempelpladsen den store udvidelse mod syd.

Som arkitektonisk forbillede valgte Herodes de såkaldte *kaisareia*. →

templet fra de før-herodianske bestanddele. Takket være "sømmen" og knækket i den østlige støttemur kan vi foretage yderligere distinktioner:

Oprindeligt havde "Det andet Tempel"

Josefus kalder den sydlige søjlehal for en af de mest bemærkelsesværdige bygninger under solen. Det var uden tvivl også en af de største bedrifter i Herodes' udvidelse af tempelområdet. Først måtte plateauet hæves kunstigt med store hvælvinger, og dernæst blev den store søjlehal opført. Foto: Morten Hørning Jensen.

Brede trapper ledte op på tempelpladsen fra syd, fra Davidsbyen. Udgravningerne siden 1968 har afdækket dem, og besøgende kommer i dag helt tæt på den vej Jesus og alle andre pilgrimme brugte for at komme ind på tempelpladsen. Foto: Morten Hørning Jensen.

Dette er betegnelsen for en type monumentale kult- og kulturcentre, som på initiativ af Julius Cæsar først blev bygget i Alexandria i Egypten og i Antiokia i Syrien i årene 48 og 47 f.Kr. *Kaisareion*-anlægget i Alexandria, der efter Cæsars død højst sandsynlig tjente som hovedbase for kejsergydelser i den egyptiske hovedstad, er skildret af den jødiske filosof Filon som en plads omgivet af søjlehaller på alle fire sider og med en tempelbygning i midten (*Legatio ad Gaium* 150–151). I den nordafrikanske by Kyrene er et *kaisareion* gravet ud.

Sammen med andre arkæologiske og tekstlige belæg sætter dette kildemateriale os i stand til også at identificere Herodes' tempel som et *kaisareion*. I lighed med søsteranlæggene i Alexandria og Kyrene bestod tempelanlægget i Jerusalem af en plads omgivet af søjlehaller på alle sider og med et tempelhus i midten. Søjlehallen i syd var en særlig prægtig basilika med tre skibe og med en højere tagkonstruktion end de andre. Josefus skildrer den udførligt og kalder den for den kongelige søjlehal (*Antiquitates* 15.411–416).

Som i de andre *kaisareia* blev søjlehallerne bl.a. benyttet til udstilling af viegaver og af rustninger og andre genstande taget som krigsbytte og til diverse aktiviteter som undervisning og diskussion (sml. Joh 10,22 – 31; ApG 3,11).

DEN KONGELIGE SØJLEHAL SOM STED FOR TEMPELMARKEDET

De omfattende udgravninger ved sydmuren efter 1967 viser, at den kongelige søjlehal langs den sydlige støttemur var direkte forbundet med hovedgaden lige vest for templet ved et stort trappeanlæg. Både skriftlige kilder og arkæologiske fund i området viser, at dette var et vigtigt handelscentrum i byen, med ild- og klædemarkeder, smedeværksteder og en række andre butikker. Takket være monumentaltrappen var den kongelige søjlehal faktisk arkitektonisk lige så tæt forbundet med markedsområdet udenfor som med de indre dele af templet.

Udvidelsen af tempelområdet mod syd gjorde det muligt at lade den kongelige søjlehal langs sydmuren varetage funktionen som *agora*, et torv.

ADGANG TIL TEMPELPLADSEN

To ca. 60 m lange og opadstigende tunneller førte fra porte i den sydlige mur ind på tempelpladsen. Ifølge Mishna (*Middot* 2,2) benyttede pilgrimmene disse såkaldte Hulda-indgange til tempelområdet. Tunnellerne gik ind under den kongelige søjlehal, og fra det sted, hvor de mandede ud på tempelpladsen, kunne man gå direkte ind til den indre del af tempelanlægget, hvor de gudstjenestelige ritualer fandt sted.

Den herodianske udvidelse var med andre ord anlagt med en arkitektonisk adskillelse mellem indgangene fra syd og den kongelige søjlehal, og denne arkitektoniske tilrettelæggelse svarede igen til en funktionel adskillelse.

Med sin dobbelte tilhørighed til tempelanlægget på indersiden og til markedsområdet på ydersiden fik den kongelige søjlehal position som tempelmarked. De varer, som blev omsat der, tjente specifikt de tempelbesøgendes behov. Vekselererne vekslede forskellige møntsorter, som pilgrimme fra fjerne himmelstrøg bragte med sig, til drakmer præget i Tyrus, der skulle benyttes til køb af varer i templet og til indbetaling af tempelskatten. Duehandlere tilbød fugle til synd- og brændofre. Også vegetabiliske varer, som man behøvede til ofringerne, blev omsat på tempelmarkedet. Derimod tyder kilderne på, at større offerdyr som får og okser blev omsat på andre markeder i byen og altså ikke var at finde i den kongelige søjlehal.

LOKALISERING AF JESU TEMPELAKTION

Med tempelmarkedet lokaliseret i den kongelige søjlehal som en integreret del af Herodes' *kaisareion*-anlæg i Jerusalem har vi også fundet et afgrænset sted for Jesu tempelaktion. Dermed fremstår beretningen i Mark 11,15–17 klart mere historisk troværdig, end hvis vi skulle forestille os hele hedningenes forgård som markedsplads. I artiklen "Jesu tempelaktion som messiansk tegnhandling" drøfter jeg betydningen af Jesu optræden i templet. —■

LITTERATUR

Jostein Ådna, Jerusalem Tempel und Tempelmarkt im 1. Jahrhundert n.Chr., *Abhandlungen des Deutschen Palästina-Vereins* 25, Wiesbaden: Harrassowitz, 1999.

"Temple", *Encyclopedia of the Historical Jesus*, red. Craig A. Evans, New York og London: Routledge, 2008, 630–634.